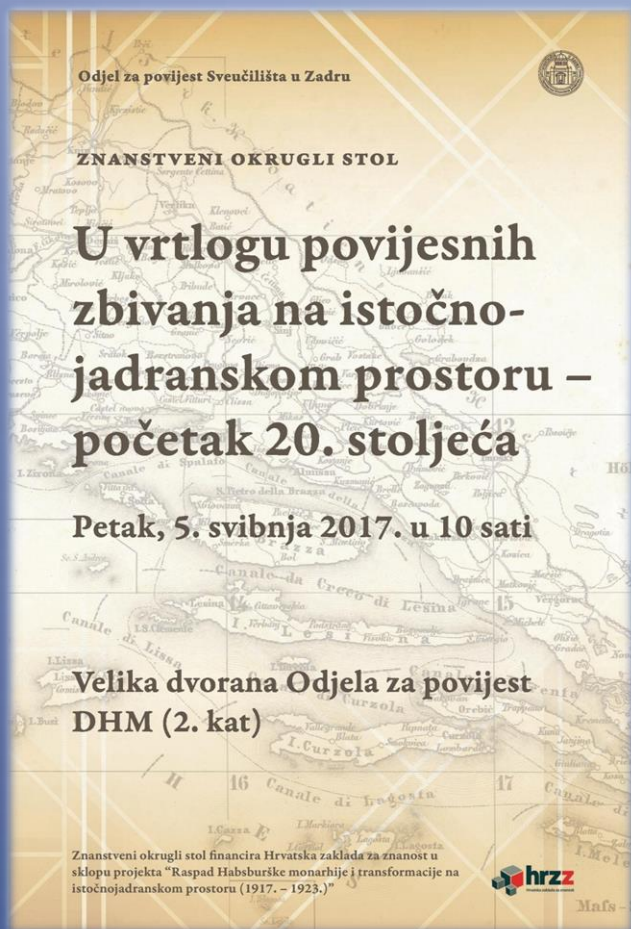

U vrtlogu povijesnih zbivanja na istočnojadranskom prostoru – Početak 20. stoljeća

Znanstveni okrugli stol

Zadar, petak 5. svibnja 2017.

Sadržaj

The Italianisation of the north-eastern Adriatic after the World War I – Selected Aspects of Fascist Building Policy in "Provincia di Gorizia"	2
Britanski pogledi na raspad Monarhije i socio-ekonomsku situaciju na istočnojadranskom prostoru 1917.-1919.	3
Jugoslavenska nacionalistička omladina s početka 20. stoljeća na istočnojadranskom prostoru.....	4
Zadarski Srbi u tranziciji 1917.-1921.	5
The rise of Fascism in Zadar 1919-1924	6
Postrapallski Zadar: Prvi parlamentarni izbori u svibnju 1921.	7
Supruge državnih neprijatelja: od gorljive podrške do tihog odmaka.....	7
Recepcija Kraljevine SHS u dalmatinskom zaleđu prije izbora za Ustavotvornu skupštinu	8
Mutilated defeat. Legacies of violence and politics of memory before and after the Great War in the north-eastern Adriatic	9
"Res dalmaticae" Beč i Dalmacija u posljednjim godinama Austro-Ugarske Monarhije	10
Političke turbulencije i dalmatinsko školstvo (1918.-1923.)	11
The Croatian Question in Austria-Hungary 1903-1918. Nationalist Claims and the Changing International Order	12
Program izlaganja znanstvenog okruglog stola.....	14

Matic BATIČ

Science and research Centre Koper/Znanstveno-raziskovalno središče Koper

The Italianisation of the north-eastern Adriatic after the World War I – Selected Aspects of Fascist Building Policy in "Provincia di Gorizia"

This paper deals with selected aspects of Italian spatial politics at the eastern border of Italy in the interwar period. The area of Provincia di Gorizia was annexed by the Kingdom of Italy after the Treaty of Rapallo in 1920. Severe measures against the Slovene population, which reached their pinnacle after the Fascist party had assumed power in 1922, soon followed. The Italian authorities also started an extensive programme of construction and rebuilding, which significantly changed the cultural landscape of this area and partially continues to define it until the present day. The Italian building policy cannot be adequately understood solely in utilitarian terms, because it also represented one aspect of the broader process of Italianisation. Italian spatial interventions here have not yet been systematically researched and put in their proper historical context, although Gorizia and the surrounding region were strategically and ideologically important in interwar Italy.

The aim of the paper is twofold. I will first sketch the modern theoretical understanding of space and symbolic spatial features as one of the means which have been used to build and sustain homogenous national communities from the 19th century onwards. This conceptual framework will then be used in order to analyse some selected concrete cases of Italian spatial interventions in the aforementioned region. I will pay attention not only to architectural styles and symbols which were employed to achieve the desired political message, but also to the ideological underpinnings which lay beneath them. I will nevertheless argue that distinct building projects in this region should not be understood only as a direct reification of abstract ideological impositions, but were rather the result of complex interworking of many different factors, the idea of an ideal Italian architectural style being

only one of them. Other factors, such as war devastation caused by fighting along the Isonzo front, individual dispositions of the employed architects, cultural workers and the changing local and national political landscape also played an important role in this process.

Ante BATOVIĆ

Neovisni istraživač - London

Britanski pogledi na raspad Monarhije i socio-ekonomsku situaciju na istočnojadranskom prostoru 1917.-1919.

Prilikom izlaganja pod naslovom "Britanski pogledi na raspad Monarhije i socio-ekonomsku situaciju na istočnojadranskom prostoru 1917.-1919.", autor je izložio rezultate dosadašnjeg istraživanja i rada na projektu prof. dr. sc. Ante Bralića, "Raspad Austro-Ugarske monarhije i transformacije na istočnojadranskom prostoru (1917.-1923.)." Istraživanje je provedeno tijekom 2016. i 2017. u Britanskom nacionalnom arhivu u Londonu. Istraženo je britansko viđenje političke, ekonomske i socijalne situacije na istočnoj obali Jadrana u tijekom 1918. i 1919. godine, prije svega problematika prijelaznog perioda od završetka Prvog svjetskog rata u studenom 1918. do kraja 1919., odnosno uspostava talijanske okupacije i period koji korespondira održavanju Pariške mirovne konferencije. Istraživanje se temeljilo na dokumentima britanskog admiraliteta, odnosno izvještajima predstavnika britanske mornarice u sklopu savezničkih snaga na Jadranu i britanskog ministarstva vanjskih poslova, odnosno korespondenciji s britanskom delegacijom na Pariškoj mirovnoj konferenciji. Tijekom istraživanja, autor je posebnu pažnju posvetio socio-ekonomskim okolnostima u Dalmaciji prilikom raspada Austro-Ugarske monarhije, britanskim dojmovima vezanim sa svakodnevni život i okolnosti u istočnojadranskim priobalnim područjima, stavovima lokalnog stanovništva prema talijanskim okupacijskim vlastima, i analizi britanskih stavova prema talijanskim političkim i teritorijalnim aspiracijama na istočnoj obali Jadrana.

Zlatko BEGONJA

Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest

Jugoslavenska nacionalistička omladina s početka 20. stoljeća na istočnojadranskom prostoru

Nacionalistička omladina kao najradikalniji dio studentske i srednjoškolske populacije na hrvatskim prostorima, angažiranija pred i neposredno nakon Prvoga svjetskog rata, svoja je ključna politička stajališta zasnivala na tezi kako su Hrvati, Srbi i Slovenci jedna jedinstvena jugoslavenska nacija. Polazišne osnove pronalazili su unutar dviju tradicija, od kojih je jedna bila vezana uz velikohrvatska načela stranke prava, dok je druga bila okrenuta jugoslavenskim kulturnim idejama prožetima programom Napredne omladine. Prevladavanjem drugo spomenute opcije, nacionalistička omladina poprima jugoslavenski karakter zbog čega započinje s primarnim zastupanjem unitarističke jugoslavenske ideje koja se trebala realizirati isključivo revolucionarnim metodama. U tom kontekstu nacionalistički koncept, posebice u predratnom razdoblju, zadržavao se ipak u prvome redu na stvaranju zajedničkoga kulturnoga okvira, koji je u narednoj fazi trebao prerasti u unitarističku političku opciju koja je prema viđenju nacionalističke omladine bila zapravo jedino moguće rješenje. Sve to trebalo je biti realizirano uz borbeni karakter obilježen izražajnom strašću za likvidacijom Monarhije, te usporedno s time agresivnim promidžbenim poticanjem širokih narodnih masa u nakani da ih u što većem broju privole i angažiraju za ostvarenje promicanih ciljeva političkoga ujedinjenja u jedinstvenu državu.

Zadarski Srbi u tranziciji 1917.-1921.

Uoči Prvog svjetskog rata srpska zajednica u gradu imala je, relativno, povoljan položaj. S jedne strane surađivala je zadarskim Talijanima, dok je s druge strane surađivala s Hrvatima kao posljedica politike "novog kursa". Početkom rata i objavom rata protiv Srbije, položaj srpske zajednice u gradu se bitno pogoršao. Austrijske su vlasti pristupili raspuštanju srpskih društava te pokrenule represalije spram istaknutih srpskih pojedinaca (Desnica, Baljak). Zabranjena je uporaba ćirilice i srpsko-pravoslavnog imena. Zbog tih se razloga srpska zajednica je u vrijeme djelomične liberalizacije političkih prilika nakon smrti Franje Josipa I, oslonila na hrvatske političke snage. Tomu je pomogla činjenica da su hrvatske stranke s vremenom prihvatile jugoslavensko rješenje hrvatskog pitanja. Talijanska okupacija Zadra i sjeverne Dalmacije u potpunosti je približilo djelovanje hrvatskih i srpskih političkih predstavnika u gradu. Nakon Rapallskog ugovora 1920. godine dio srpske elite se iseljava, prestaje djelovanje i Pravoslavne bogoslovije i episkopije, a jedini preostali organizirani oblik okupljanja srpskog stanovništva ostaje pravoslavna parohija sv. Ilije u Zadru.

Andreas GUIDI

Humboldt University Berlin / EHESS Paris

The rise of Fascism in Zadar 1919-1924

In my presentation I approach the rise of Fascism in Zadar from 1919 to 1922. I argue that this object of study can be framed along the peculiarities of the local setting, the broader regional context of borderland Fascism and, more in general, the transformation following the collapse of imperial structures observable in Southeast and Eastern Europe. I introduce Bourdieu's concept of political products as a conceptual which allows to reflect on the two main elements of Fascism as a political phenomenon, rhetoric and violence. This double analysis on discourse and practices is strictly entangled with the personal trajectories of the actors who in different ways constructed their political profile around the references of Fascism. By following their experiences before, during, and after World War One, it is possible to have a more accurate image of the political landscape existing in Zadar. For example, to reconsider the relationship between the former political elite and Fascist activist as a symbiosis rather than an opposition, or to interpret the "leftist" turn of the local Italian Republican Party as a reaction to violent confrontations with Fascists in spite of the fact that the two movements at first shared largely D'Annunzio's national irredentism. Rhetoric and violence, thus, became the only possible vectors of political distinction which allowed Fascism to emerge as a recognized political faction, although the seizure of power enabled another phase of conflictual negotiation, this time between functionaries of the Fascist party from Italy and local activists, which endured throughout the 1920s.

Ante GVERIĆ

Državni arhiv u Zadru

Postrapallski Zadar: Prvi parlamentarni izbori u svibnju 1921.

U izlaganju se donose rezultati prošlogodišnjih istraživanja u Archivio Centrale dello Stato u Rimu. U fondu Presidenza del Consiglio dei Ministri, Ufficio centrale per le nuove provincie, nalazi se dokumentacija značajna za rekonstruiranje društveno-političke situacije u Zadru u vrijeme talijanske okupacije (1918.-1920./1923.).

U izlaganju se obrađuje politička situacija u Zadru prije i za vrijeme održavanja prvih parlamentarnih izbora za talijanski parlament 15. svibnja 1921. Talijanski element u gradu nije politički disao unisono, tako da su kandidacijski postupak obilježili međusobni sukobi u krajnje napetoj situaciji. Određene, brojem ne beznačajne skupine, osjećaju se izdanima zbog rapallskog ugovora, tako da je u tim okolnostima Zadar bio vrlo pogodno tlo za razvoj i jačanje nacionalističkih i fašističkih snaga.

Zdravka JELASKA MARIJAN

Hrvatski institut za povijest – Zagreb

Supruge državnih neprijatelja: od gorljive podrške do tihog odmaka

Tijekom Prvog svjetskog rata veći broj osoba u Dalmaciji bio je uhapšen kao politički sumnjive osobe. Neki su uz to i optuženi za veleizdaju, dok su drugi služili kao taoci. Posebnu skupinu činili su podanici neprijateljskih država. Temeljno je pitanje kako se njihov položaj odražavao na obiteljske odnose te su u središte razmatranja stavljene njihove supruge i zaručnice. Kroz odabrane primjere istražuju se različiti slučajevi, od rijetkih primjera žena koje su i same bile optužene kao veleizdajnice, preko onih koje su čvrsto stale uz svoje supruge i aktivno ih podržavale, zatim onih koje su mirno podnosile nastale okolnosti do slučajeva u kojima su supruge vlastima dokazivale da su ih supruzi napustili još prije početka rata.

Branko KASALO

Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest

Recepcija Kraljevine SHS u dalmatinskom zaleđu prije izbora za Ustavotvornu skupštinu

Dosadašnja istraživanja ove teme temelje se prvenstveno na materijalima iz Arhiva Jugoslavije u Beogradu. Najviše su korišteni fondovi Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije i Ministarstvo vera Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Unutar ta dva navedene fonda postoji određena količina materijala koji je prikladan za istraživanje unutar navedene teme. Osim tih materijala korišten je i dnevni list Novo doba kao primarni izvor informacija za kronološku rekonstrukciju stanja u dalmatinskom zaleđu u promatranom periodu. Do kraja istraživanja planira se konzultirati još pojedine fondove kotarskih sudova u Državnom arhivu u Splitu i Zadru. Vremenski ovaj rad obuhvaća razdoblje od uspostave Kraljevine SHS 1. prosinca 1918. do izbora za Ustavotvornu skupštinu koji su održani 28. studenog 1920. Iz historiografskih istraživanja poznato je kako je prostor Dalmacije bio sklon političkim idejama o južnoslavenskom jedinstvu. Veliki broj najistaknutijih dalmatinskih političara bio je nositelj takvih ideja. Ipak, uočljivo je da postoje stanovite razlike u socijalnoj strukturi Dalmacije koje su između ostalog producirale i određene političke razlike. Ta disonanca najvidljivija je u kontekstu dalmatinskih gradova i dalmatinskog sela. Gradovi su u Dalmaciji bili središta jugoslavenske ideje prije i poslije uspostave Kraljevine SHS, dok je s druge strane demografski puno brojnije i ekspanzivnije seosko stanovništvo bilo u podređenom političkom položaju. Uspostavom Kraljevine SHS i novim političkim okolnostima glas dalmatinskog seoskog stanovništva postajao je sve važniji.

U tom kontekstu dalmatinsko zaleđe postaje prostor na kojem se susreću mnogobrojne političke silnice. S jedne strane političke stranke započinju s promidžbom i borbom za glasače, a s druge strane novouspostavljena država želi ostvariti što čvršću kontrolu nad novim

teritorijem. U tom kontekstu političkih previranja na početku Kraljevine SHS katoličko svećenstvo osobito franjevci postati će vrlo važan faktor društvenog i političkog života. Mnogobrojne su pritužbe i izvješća o upitnoj lojalnosti pojedinih svećenika novoj državi. Propituju se njihove propovjedi, postupci u povodu obilježavanja državnih praznika itd. Naravno, kada se govori o političkoj ulozi katoličkog svećenstva uvijek treba imati na umu i ovisnost Katoličke crkve o državnom financiranju njenih potreba. Tako da su unutar crkvenih struktura postojali podvojeni interesi u smislu djelovanja višeg i nižeg klera.

Borut KLABJAN

European University Institute, Florence/Znanstveno-raziskovalno središče
Koper

Mutilated defeat. Legacies of violence and politics of memory before and after the Great War in the north-eastern Adriatic

The paper discusses the transformation of the urban space after World War I in the former Habsburg port-city of Trieste and of the North-Eastern Adriatic in general. Through this analysis it reveals the key role played by the newly annexed north eastern Adriatic borderland in the national symbolism of post-war Italy and it indicates how slogans and notions of Italian nationalism, irredentism and Fascism intertwined and became embodied in the local cultural landscape. The analysis is mostly concentrated on the era between the two World Wars, but the aim of the article is to interpret the interwar years as part of longer-term historical developments of the region rather than a break in its history. Looking at how monuments, buildings, and spatial planning in general had the function of ideological and national marking and how this helped to shape the nation in a multi-ethnic region, this article seeks to contribute to a better understanding of changes as well as continuities in the modern history of South-Central Europe. It argues that even if the cityscape had undergone drastic changes in its aesthetics after World War I, its ideological language

was rooted in pre-war nationalism and continued to support the local urban palimpsest in the Cold War.

Marko TROGRIĆ

Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu

"Res dalmaticae" Beč i Dalmacija u posljednjim godinama Austro-Ugarske Monarhije

U ostavštini austrijskog političara ministra-predsjednika Maxa Wladimira von Becka (* 6. rujna 1854 u Beču Wien; † 20. siječnja 1943 također u Beču), koja je pohranjena u bečkom Državnom Arhivu, nalazi se zanimljiva dokumentacija pod gornjim naslovom: Res dalmaticae. Kako je poznato, Max Wladimir von Becka bio je austrijski ministar-predsjednik od 2. lipnja 1906 pa do 15. studenog 1908. Iako kratkotrajnog mandata, spada u najsposobnije cislajtanske predsjednike Vlade. Tu je pohranjeno izvješće na njemačkom jeziku o Dalmaciji – izvješće iscrpno i opsežno, ozbiljnih i analitičkih prosudbi – koje pruža sliku stanja u Dalmaciji, gospodarskog i političkog napose. Nedvojbeno je da je ono pisano izravno za predsjednika Vlade von Becka, a čini se da im je autor slovenski političar Fran Šuklje, (24. 11. 1849, Ljubljana, † 18. 08. 1935, grad Kamen, Novo mesto).

Promemorija je zanimljiv, moglo bi se reći gotovo "radiološki" nalaz stanja duha i prilika u Dalmaciji. Upada u oči otvorenost i temeljitost analize u ovom tekstu. Ali i neke vrste zagrijanog zagovaranja za mjere za unaprjeđenje Pokrajine. Nesumnjivo da dokument zaslužuje temeljito obradbu. Valja ju svakako usporediti sa opsežnijim Šukljevim elaboratima o "Dalmatinskim stvarima".

Političke turbulencije i dalmatinsko školstvo (1918.-1923.)

Dana 2. studenog 1918. osnovana je na prijedlog Narodnog vijeća SHS u Zagrebu Pokrajinska vlada za Dalmaciju sa sjedištem u Splitu. Vladu su sačinavali: Ivo Krstelj, Josip Smodlaka, Vjekoslav Škarica a njihovim zamjenicima imenovani su Uroš Desnica, Jerko Machiedo i Privislav Grisogono. Povjerenik vlade za nastavu i narodno zdravlje postaje Jerko Machiedo. U takvim političkim okolnostima vladin povjerenik za nastavu Jerko Machiedo 27. studenog 1918. objavio je proglas nastavnicima srednjih škola u kojem naglašava kako je bečki školski centralizam nastojao da po jedinstvenoj osnovi uredi srednjoškolske zavode te da od njih stvori anacionalne ustanove sa svrhom obrazovanja učenika za potrebe birokratskog aparata. Poziva na potrebu reformiranja srednjih škola kako u organizacijskom tako i u metodičko-didaktičkom smislu. Nekoliko dana kasnije, 30. studenog 1918. pokrajinska vlada provela preustroj unutrašnjeg poslovanja Pokrajinskog školskog vijeća kojeg je podijelila na 4 odjela: odjel za upravne poslove, pučke škole i preparandije, srednje škole te na odjel za stručne škole. Pokrajinsko školsko vijeće tijekom prosinca 1918. djeluje u otežanim uvjetima da bi tijekom 1919. talijanska vlast započela sa kadrovskim smjenama kotarskih i pokrajinskih nadzornika. Tako je početkom školske 1919./1920. smjenila kotarskog školskog nadzornika u zadarskom kotaru Stjepana Zakariju da bi ga ubrzo otpustila iz službe jer nije htio pisati službene dopise na talijanskim jezikom. Ingerencije Pokrajinskog školskog vijeća u političkim turbulencijama koje su nastupile nisu u prvo vrijeme bile jasne zbog čega su u redovima nastavnog osoblja izazivale zbunjenost. Potvrdu tomu nalazimo u korespondenciji između nastavnika i Pokrajinske vlade odnosno Pokrajinskog školskog vijeća u Zadru.. Tijekom godine 1920. trajali su izravni pregovori koji su rezultirali sklapanjem Rapalskog ugovora 12. studenog 1920. U krajevima koji su pripali Italiji školske institucije na hrvatskom jeziku se postupno gase ili se

radikalno talijaniziraju, a nastavnici koji nisu optirali za talijansko državljanstvo gube službu.

Unatoč nesređenim prilikama u Dalmaciji i okupacije dijela njenog teritorija ulaskom u Kraljevinu SHS nametala se potreba uspostavljanja jedinstvenog zakonodavstva na svim prostorima novostvorene države. U prijelaznom razdoblju ostali su važiti zakonski propisi koji su od ranije bili na snazi u pojedinim dijelovima Hrvatske. Tadašnji ministar prosvjete Ljuba Davidović poslao je početkom 1919. poziv Pokrajinskoj vladi da predloži jednog svog istaknutijeg člana za savjetodavni prosvjetni odbor u Beogradu koji bi se osnovao zbog provođenja reforme i ujednačenja nastave u Kraljevini SHS. U onodobnim časopisima mogu se pronaći članci s komentarom prijedloga školske reforme. Tako je Novo doba u ožujku 1919. objavilo da se u Beogradu raspravlja o školskoj reformi koja bi obuhvatila sve profile obrazovnih institucija ali unatoč iskazanoj dobroj volji reorganizacija školstva je u prvom desetljeću postojanja države izostala.

Fernando ZAMOLA

Chair for South-East European History-Humboldt Universitat zu Berlin

The Croatian Question in Austria-Hungary 1903-1918. Nationalist Claims and the Changing International Order

The subject of this presentation is the fundamental alteration of state allegiance, political claims and their respective legitimating arguments by Croatian political elites in the last fifteen years of the Habsburg Empire. After a theoretical reflection which conceptualizes nationalist claims as a contingent form of politics which is dependent on its institutional and international context to acquire meaning, the argument is developed by following a chronological narrative that establishes a correlation between external events and changes in the way claims were formulated in the local context. The gradual erosion of allegiance to the Monarchy and the eventual emergence of a South-Slav solution to the Croatian Question was a long and protracted process that saw the abandonment of the concept of Croatian

State Right for the principle of ethno-national self-determination. But the main objective of all variants of Croatian nationalism remained the reform of the constitutional arrangements in Austria-Hungary until almost the very end of its existence. It was only with the realization that the Monarchy would cease to exist that the decision to accept unification with Serbia became an acceptable option. The break-down of institutional order during the last months of the First World War, the threat of social revolution, the imminent threat of Italian territorial ambitions and the lack of any other feasible alternatives constitutes the contingent context in which Croatian elites needed to find practical solutions within an environment of diminishing options and new ways of legitimating political rule. From an analytical point of view, these findings confirm several of the main hypotheses of the project "Raspad Habsburske monarhije i transformacije na istocnojadranskom prostoru (1917. - 1923.)": that there is a process of adaptation of political elites to the new context, the crucial dimension of Italian territorial claims and occupation in interpreting political change, the fact that new political structures present new opportunities for political re-alignments, and that a change in the international normative framework results also in change in the national narratives at local level.

Program izlaganja znanstvenog okruglog stola

Prva sesija

- TROGRLIĆ, Marko (Filozofski fakultet u Splitu), mtrogrlic@ffst.hr, "Res dalmaticae" Beč i Dalmacija u posljednim godinama Austro-Ugarske Monarhije.
- ZAMOLA, Fernando (Humboldt-Universität zu Berlin), fernando.zamola@hu-berlin.de, The Croatian Question in Austria-Hungary 1903-1918: Nationalist claims and the changing international order.
- BATOVIĆ, Ante (samostalni istraživač), abatovic@gmail.com, Britanski pogledi na raspad Monarhije i socio-ekonomsku situaciju na istočnojadranskom prostoru 1917-1919.

Druga sesija

- BRALIĆ, Ante (Sveučilišta u Zadru), abralic@unizd.hr, Zadarski Srbi u tranziciji 1917.-1921.
- KASALO, Branko (Sveučilišta u Zadru), kasalo.branko@gmail.com, Recepcija Kraljevine SHS u dalmatinskom zaleđu prije izbora za Ustavotvornu skupštinu.
- GVERIĆ, Ante (Državni arhiv u Zadru), agveric977@gmail.com, Postrapallski Zadar: prvi parlamentarni izbori u svibnju 1921.
- UGLEŠIĆ, Sanda (Sveučilišta u Zadru), suglesic@unizd.hr, Političke turbulencije i dalmatinsko školstvo (1918.-1923.).

Treća sesija

- BEGONJA, Zlatko (Sveučilišta u Zadru), zlatko.begonja@zd.t-com.hr, Jugoslavenska nacionalistička omladina s početka 20. stoljeća na istočnojadranskom prostoru.
- KLABJAN, Borut (European University Institute, Florence/Znanstveno-raziskovalno središče Koper), Borut.Klabjan@zrs-

kp.si, Mutilated defeat. Legacies of violence and politics of memory before and after the Great War in the north-eastern Adriatic.

- GUIDI, Andreas (Humboldt-Universität zu Berlin & CETOBaC, EHESS Paris), andreasguidi@googlemail.com, The rise of Fascism in Zadar (Zara) 1919-1924.
- BATIČ, Matic (Znanstveno-raziskovalno središče Koper), Matic.Batic@zrs-kp.si, The Italianisation of the north-eastern Adriatic after the World War I – Selected Aspects of Fascist Building Policy in "Provincia di Gorizia".
- JELASKA MARIJAN, Zdravka (Hrvatski institut za povijest Zagreb), jelaska@isp.hr, Supruge državnih neprijatelja: od gorljive podrške do tihog odmaka.